

УДК 94(477.83/.86):342.8(436=161.2)«1905/1907»
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/69-1-6>

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України та правознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(Дрогобич, Львівська область, Україна) *vilnickiy@gmail.com*

Володимир СТАРКА,

orcid.org/0000-0002-0213-9298

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
(Україна, Тернопіль) *starka1980@tntpu.edu.ua*

**«ОСЯГНУВШИ ЗАГАЛЬНЕ ПРАВО ГОЛОСУВАННЯ,
МОЖЕМО ЗДОБУТИ СОБІ НЕ ЛИШЕ ПОЛІТИЧНУ СВОБОДУ,
АЛЕ Й ПОПРАВИТИ ЕКОНОМІЧНЕ ПОЛОЖЕННЯ»:
УКРАЇНЦІ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У ЗАГАЛЬНОАВСТРІЙСЬКОМУ РУСІ
ЗА РЕФОРМУ ВИБОРЧОГО ПРАВА 1905–1907 РР.¹**

У публікації аналізується процес боротьби українців Східної Галичини за реформу виборчої системи послів до Державної ради Австро-Угорської імперії через запровадження загального, рівного, безпосереднього і таємного голосування. Актуальність дослідження зумовлена тією обставиною, що в умовах становлення демократичних цінностей в посттоталітарних країнах Східної Європи важливо вивчати попередній історичний досвід боротьби за право вільно обирати владу.

Наприкінці XIX століття, українське населення Східної Галичини, було найбільшньою громадою Австро-Угорської імперії. До такого стану справ спричинилася низка чинників. По-перше, малоосвічені українські селяни не змогли у повні скористатися розширенням виборчих прав, оскільки до кінця не розуміли усіх тонкощів виборчих процедур. По-друге, прошарок української інтелігенції був настільки малий, що їх зусиль не вистарчало на охоплення просвітницькою роботою сотень тисяч селян.

Натомість польська громада краю, скориставшись прогалинами у австрійському виборчому праві, завдяки значним фінансовим ресурсам великих землевласників, зуміла шляхом фальсифікацій та маніпуляцій захопити ключові управлінські посади в представницьких органах Східної Галичини. Крім політичної влади, це давало значні фінансові переваги польським землевласникам та заможним селянам.

Вимога реформи виборчого права, стала важливим сегментом суспільно-політичного життя українського населення Східної Галичини упродовж 1905–1907 років. Ключова проблема чинного виборчого законодавства була у тому, що три мільйони українців, які мешкали в Австро-Угорській імперії, у Державній раді представляло заледве 10 делегатів. Представники українських політичних партій наприкінці 1905 р. розпочали активну агітаційну кампанію з метою пропагування нововведень у виборчому праві, тим самим спровокували масову хвилю селянських віч, в ході яких відбувалося обговорення пропонуваніх змін. Як наслідок, на початку 1907 року набули чинності нові виборчі правила, які після підписання монархом, значно розширили виборчі права сільського населення. За результатами виборів до державної ради у травні 1907 р. інтереси української громади представляли 27 послів. Боротьба галицьких українців за реформу виборчого законодавства показала поневолені народом Австро-Угорської імперії, що активна громадянська позиція сприяла покращенню власного становища, а в подальшому це привело й до відновлення державної незалежності слов'янських держав.

Ключові слова: Австро-Угорська імперія, Східна Галичина, селянство, виборча реформа.

¹ Стаття містить результати дослідження за фундаментальним дослідженням «Соціокультурний простір України другої половини XIX – першої третини XX ст.: селянський світ» (номер державної реєстрації: 0123U101600).

Vasyl ILNYTSKYI,

orcid.org/0000-0002-4969-052X

Ph.D. hab. (History), Professor;

Head of Department of Ukraine's History and Law

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Lviv region, Ukraine) vilnickiy@gmail.com

Volodymyr STARKA,

orcid.org/0000-0002-0213-9298

PhD hab. (History), Professor;

Professor at the Department of Ukraine's History,

Archeology and Special Branches of Historical Sciences

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

(Ternopil, Ukraine) starka1980@tnpu.edu.ua

**“HAVING THE UNIVERSAL RIGHT TO VOTE, WE CAN
GET OURSELVES NOT ONLY POLITICAL FREEDOM, BUT ALSO IMPROVE
THE ECONOMIC SITUATION”: UKRAINIANS OF EASTERN GALICIA
IN THE AUSTRIAN-GENERAL MOVEMENT FOR THE REFORM
OF ELECTION RIGHTS, 1905–1907**

The publication analyzes the process of the struggle of Ukrainians of Eastern Galicia for the reform of the electoral system of ambassadors to the State Council of the Austro-Hungarian Empire through the introduction of universal, equal, direct and secret voting. The relevance of the study is determined by the fact that in the conditions of the formation of democratic values in the post-totalitarian countries of Eastern Europe, it is important to study the previous historical experience of the struggle for the right to freely choose the government.

At the end of the 19th century, the Ukrainian population of Eastern Galicia was the poorest community in the Austro-Hungarian Empire. A number of factors contributed to this state of affairs. Firstly, poorly educated Ukrainian peasants could not take full advantage of the expansion of electoral rights, as they did not fully understand all the intricacies of electoral procedures. Secondly, the stratum of the Ukrainian intelligentsia was so small that their efforts were not enough to reach hundreds of thousands of peasants with educational work.

Instead, the Polish community of the region, taking advantage of the loopholes in the Austrian electoral law, thanks to the significant financial resources of large landowners, managed to seize key management positions in the representative bodies of Eastern Galicia through falsifications and manipulations. In addition to political power, it gave significant financial preferences to Polish landowners and wealthy peasants.

The demand for electoral law reform became an important segment of the socio-political life of the Ukrainian population of Eastern Galicia during 1905–1907. The key problem of the current electoral legislation was that the three million Ukrainians who lived in the Austro-Hungarian Empire were represented by only 10 delegates in the State Council. At the end of 1905, the representatives of Ukrainian political parties started an active campaign to promote innovations in the electoral law, thereby provoking a mass wave of peasant meetings, during which the proposed changes were discussed. As a result, at the beginning of 1907, new election rules came into force, which, after being signed by the monarch, significantly expanded the voting rights of the rural population. According to the results of the elections to the State Council in May 1907, the interests of the Ukrainian community were represented by 27 ambassadors. The struggle of Galician Ukrainians for the reform of the electoral legislation showed the enslaved peoples of the Austro-Hungarian Empire that an active civil position contributed to the improvement of one's own position, and later it led to the restoration of the state independence of the Slavic states.

Key words: *Austro-Hungarian Empire, Eastern Galicia, peasantry, electoral reform.*

Постановка проблеми. Суспільно-політичні трансформації 1980-х років у звільнили від радянського тоталітаризму країни Центральної та Східної Європи. Як зазначають дослідники Г. Кітчельт, З. Мансфельдова, Р. Марковський та Г. Тока: «падіння політичних та економічних режимів завжди відкриває перед новими суб'єктами політичного процесу нагоду творчо використати вельми непередбачуване та відкрите поле можливостей для створення нових інститутів і владних відносин» (Кітчельт, 1999: 19).

Процес демократизації суспільного життя неодмінно пов'язаний із прозорістю функціонування виборчих систем, які забезпечують легальні зміну правлячих еліт. В українському суспільстві часто виникають дискусії, яку модель учасницької демократії варто взяти за зразок: європейську, американську чи якусь іншу. У цьому контексті, Україна унікальна країна, в якій поєднано риси кількох виборчих традицій, оскільки тривалий час українські етнічні землі входили до складу Російської та Австро-

Угорської імперії, що істотно впливає на перебіг та результати сучасних виборчих кампаній.

Дослідники виборчих систем в Україні та за її межами відзначають цікаву особливість участі її громадян у виборчих кампаніях, що викликана впливом на суспільство двох полярних історичних парадигм. Мешканці, так званої, «Великої України», зазвичай інертно ставляться до перебігу виборчих кампаній та участі у ній, і зазвичай підтримують ті політичні сили, які зорієнтовані проросійськи, натомість жителі західної частини країни (колишня підавстрійська Східна Галичина) приймають доволі активну участь у передвиборчих процесах, і підтримують прозахідні політичні сили. Польський соціолог Т. Зарицький цей феномен пояснює тим, що західні регіони України мали найдовший безперервний досвід конкурентних виборів. Завдяки цьому факту та умовам соціального та політичного життя в Австро-Угорській імперії вони виробили кілька рис, характерних для громадянського суспільства (Зарицький, 1989: 36). Як зазначає український історик М. Литвин: «хоч австрійська провінція Галичина припинила адміністративно-політичне існування у 1918 р., на початку ХХІ століття дух Галичини був невимимим, примарним, міфологічним, суперечливим, але усе ще дуже живим» (Литвин, 2016: 6).

Аналіз досліджень. Питання трансформації виборчого права Австро-Угорської імперії на початку ХХ століття неодноразово ставало предметом наукових розвідок українських та польських істориків. Зважаючи на формат публікації, окреслимо лише основних авторів, праці яких відображають задекларовану тематику.

Перебіг реформи австрійського виборчого законодавства розкрито у монографіях та статтях безпосередніх учасників тих подій: К. Левицького (Левицький, 1926), Д. Дорошенка (Дорошенко, 1907), Т. Войнаровського (Войнаровський, 1910), М. Лозинського (Лозинський, 1908), В. Левицького (Левицький, 1915) та С. Вітика (Вітик, 1915), (Вітик, 1906).

Доволі детально боротьбу за впровадження норм загального виборчого права українських делегатів у австрійському парламенті описано у дослідженні Т. Цюцюри (Цюцюра, 1980).

Реформування виборчого законодавства Австро-Угорської імперії та його вплив на україно-польські взаємини на початку ХХ століття, висвітлено у працях сучасних українських істориків М. Кугутяка (Кугутяк, 1993), Б. Гудя (Гудь, 2017), І. Монолатія (Монолатій, 2012), О. Сухого (Сухий, 1999), М. Литвина (Литвин, 2016).

Правові аспекти реформування австрійського виборчого законодавства розкрито у працях Ю. Плекана (Плекан, 2008) та А. Баран (Баран, 2017: 10–14).

Польські історики кінця ХІХ – першої половини ХХ ст., у своїх наукових розвідках, розкриваючи перебіг реформ виборчого законодавства у Австро-Угорській імперії, основну увагу акцентували на тому, як кількість представників у державному парламенті впливала на соціально-економічне становище польської та української громад на теренах Східної Галичини. Варто зазначити, що науковці, які дотримувалися соціал-демократичних поглядів, у своїх роботах наголошували, що некоректне змагання між польськими та українськими політичними силами за місця у австрійському парламенті, рано чи пізно приведе до кровавого протистояння між двома народами (Feldman, 1907: 229; Najdus, 1955: 41–98; Wasilewski, 1911).

Важливим елементом реконструкції процесу боротьби українського населення Східної Галичини за розширення виборчих прав, є матеріали тогочасної періодики, зокрема україномовних газет «Діло», «Руслан» та «Свобода». На сторінках газет друкувалися аналітичні матеріали про суспільно-політичні настрої в краї, інформацію публічно-правового характеру, відозви лідерів політичних партій та громадських об'єднань, представників релігійних конфесій, оголошення про організацію народних віч та їх перебіг. Розлогий аналіз дописів, присвячених виборчій реформі 1905–1907 років, опублікованих на сторінках часопису «Діло», здійснив львівський історик К. Курилишин (Курилишин, 2019).

У нашому дослідженні основний аспект ми робимо на розкритті ролі народних віч, як елементу ударницької демократії, у впровадженні ключових положень виборчої реформи, у царині розширення виборчих прав українського сільського населення Східної Галичини.

Мета статті – дослідити та проаналізувати особливості боротьби українців Східної Галичини за реформу виборчого права (1905–1907 рр.).

Виклад основного матеріалу. У ХХІ столітті, сучасній молодій людині видається, що, вільне, пряме, загальне і таємне виборче право існувало завжди, тим паче у західноєвропейських країнах. Водночас в середовищі західноукраїнської молоді на сьогоднішній час панують міфічні уявлення проте, що коли ці землі перебували у складі Австро-Угорської імперії, то це були золоті і благодатні роки, і на цих теренах практично «непливли молочні ріки з киселевими берегами».

Юним українським громадянам важко повірити у те, що ще якихось сто років тому, в центрі Європи за право вільно обирати велася ціла війна із палкими промовами ораторів, «ріками крові», що проливалися під час численних мітингів.

Розкриття задекларованої теми дослідження вимагає короткої історичної ретроспективи реалій життя галицьких українців в умовах Австро-Угорської імперії.

Унаслідок першого поділу Речі Посполитою 1772 р. землі Східної Галичини включено до адміністративного устрою Австрійської монархії. Статистично територія Галичини займала 28% імперії, а її населення становило 26% підданих монархії. В етнічному плані це була найбільш строката провінція, оскільки на цих теренах проживали українці, поляки, німці, євреї, угорці тощо. Домінуючими етнічними спільнотами були українці та поляки. Потрібно зазначити, що поляки та євреї проживали переважно у містах, натомість українці були здебільшого мешканцями сіл. Незважаючи на те, що Галичина була найбільш заселеною частиною Східної Європи, її мешканці були найбіднішими в імперії. Один із лідерів польської соціал-демократичної партії Ю. Мархлевський у нарисі «Подорож по Галичині» у 1901 р. описував життя у Східній Галичині, як «стару історію про майже безнадійну бідність» (Найдус, 1955: 41).

Конституційні реформи в Австрійській імперії 1848–1867 років мали на меті скасування середньовічних пережитків, активізацію суспільно-політичного життя, шляхом надання більшості громадянам активного виборчого права, що у кінцевому результаті мало привести до покращення добробуту населення.

Стосовно Східної Галичини, то означені реформи спричинилися до зворотного ефекту, коли за означенням о. Т. Войнаровського: «середньовічні суспільні відносини удержалися в Галичині до недавнього часу» (Войнаровський, 1910: 32). Основну причину такого стану справ, вбачаємо, у заграванні офіційної австрійської влади із польськими земельними латифундистами.

Як зазначав правник М. Лозинський: «Австрійська політика в українській справі ніколи не була ясна й певна, вона була обтяжена спадщиною польсько-українських відносин... Рахуючись з тим, що польська шляхта не мириться з новими обставинами та мріє про відбудову польської держави, старався ослабити її, опікуючись українським селянством... але опіка ся не виходила поза скромні межі тих, передусім правно-економічних реформам, на які міг спромогтися абсолютизм» (Лозинський, 1916: 8).

Потурання австрійських урядових кіл польським земельним магнатам спричинилося до того, що з 1867 р. фактичними господарями Галичини стають представники польської консервативної земельної шляхти, які поступово витіснили українську інтелігенцію з австрійського суспільно-політичного життя (Wasilewski, 1911: 168). Парадокс полягав у тому, що на теренах Східної Галичини, поляки становили меншість. Так, згідно перепису населення 1900 року, з 4 814 171 мешканців краю, 62,5% становили українці, і лише 33,7% поляки (Wasilewski, 1911: 161).

Дещо згладжувала польсько-українські антагонізми, у Східній Галичині, практика поїздок делегацій українських селян, під проводом їх парохів до Відня, шукати справедливості у цісаря. Упродовж тривалого часу польським латифундистам ніяк не вдавалося відзвичаїти галицьких селян від такого політичного паломництва.

Наприкінці XIX століття, скориставшись прогалинами Австрійського виборчого права, польська земельна шляхта зуміла отримати більшість у всіх представницьких органах імперії, яскравим свідченням чого стали виборчі кампанії до Галицького крайового сейму 1895 р. та Державної Ради 1897 р.

На цих виборах, український політикум, через ідеологічні розбіжності, не зумів виробити єдиної стратегії та висунути спільних кандидатів (Курилишин, 2017: 5). Натомість польській громаді Східної Галичини не лише вдалося скоординувати висунення кандидатів, але й залучити величезний адміністративний ресурс.

Як результат, на виборах до крайового сейму українці отримали 14 мандатів із 150. У Державній Раді із 78 послів від Галичини, українські інтереси представляли 9 послів, проти 63 польських (По виборах. 1895: 1; Посли Галичини в раді державній. 1897: 2–3).

Перемога польської шляхти не лише «вилікувала галицьких селян від віри в віденську справедливість», але й дала польській меншості необмежені можливості користуватися економічними перевагами у регіоні.

В руках польських латифундистів залишилося їх «святість» – право на «пропінацію» (монополія на продаж алкогольних напоїв – авт.) та оренду горілчаних заводів, яка наприкінці XIX ст. приносила 7,8 млн. крон річного доходу. Додатково за шляхтою залишилися ліси та пасовиська, що давало їй змогу і надалі змушувати українських селян відробляти середньовічні повинності, включати заборони вбити зайця на своєму городі, оскільки право полювати належить виключно шляхтичам. Загалом селяни Східної Галичини за лісові сервітути

щороку сплачували землевласникам 16 млн. крон (Демкович-Добрянський, 1969: 84, 87).

Ця різниця відображалася й культурно-освітній та науковій сферах. Зокрема, в обох частинах Галичини поляки мають 49 середніх шкіл проти 5 українських. В державному бюджеті 1904 року на польські приватні школи передбачалося 73 830 крон субсидій, а на українські – 10 400. На Краківську Академію наук призначено 79 000, на Наукове Товариство імені Шевченка – 10 000 крон. Польським сільськогосподарським спілкам виділено 659 273 крони, українським – 4000. Польські добродійні організації отримали 45 000 крон субсидій, українські 1800. На підтримку польських історичних пам'яток 48 220 крон, українцям – нічого (Дорошенко, 1907: 78–79).

Такі дії польської шляхти у Східній Галичині, за твердженням польського історика В. Фельдмана, спровокували подвійний національно-економічний антагонізм з українським селянством (Feldman, 1907: 229). Це стало можливим, у тому числі, й завдяки тотальному домінуванню польських представників у Державній Раді та Галицькому Крайовому Сеймі. На початку ХХ століття поляки мали 78 послів у Державній Раді проти 8 українських, а у Галицькому крайовому сеймі із 161 депутата, українці мали 13 представників (Дорошенко, 1907: 77). о. Т. Войнаровський називав «глухом» стан, коли українських рільників Галичини у державному парламенті представляють здебільшого: «делегати польської національності і то виключно представителі більшої посілості з її зашниками» (Войнаровський, 1910: 33).

Після того, як ніхто з польських шляхтичів та державних чиновників не був покараний за зловживання під час виборчих кампаній, українці втратили будь-яку надію добитися покращення свого становища від вищих урядових кіл у Відні. У селянських масах все більше знаходили відклики ідеї радикальних методів боротьби. Свідченням цього є масовий селянський страйковий рух 1902–1904 рр.

Відтак, коли в Австро-Угорській імперії розпочалися політичні процеси покликані реформувати виборче законодавство, українці Східної Галичини у ньому побачили останній шанс покращити своє становище в країні.

Правник В. Левицький пригадував: «...коли 1905 року в Австрії розпочався рух за реформу виборчого закону до парламенту, то всі народи Австрії прагнули введення замість давнього виборчого права – загального, рівного, безпосереднього і таємного права обирати, тоді український народ став в першому ряду борців» (Левицький, 1915: 14).

На початку жовтня 1905 р. українські послы Галицького крайового сейму заявили, що на часі реформа виборчої системи до крайового сейму. Проте, польська більшість не хотіла нічого чути про зміни виборчого права. На що під час політичних дебатів, український посол Є. Олесницький заявив, що безправні українці «зметуть цей Сейм привілейованих» (Левицький, 1926: 408).

Лідери Української національно-демократичної партії закликали своїх прихильників організувати масові народні віча та демонстрації з вимогами розширення виборчих прав та підтримки запропонованої Австрійським монархом виборчої реформи (Народний комітет в справі виборчої реформи. 1905: 1).

Наприкінці листопада – на початку грудня 1905 р. практично у всіх містечках та селах Східної Галичини відбулися віча, під час яких українці заявляли рішучу підтримку ідеї реформування виборчого законодавства. Найбільше українські селяни переживали, щоб зміна виборчого законодавства не привела до розширення прав Галицького сейму і посилення привілеїв польської земельної шляхти (Рух за загальним виборчим правом. Свобода 1905: 4).

На початку грудня 1905 р. Ширший народний комітет УНДП звернувся до «всіх русинів галицької землі» із маніфестом, у якому наголошувалося, що відтепер доля «всього народу і його будучих поколінь» лежить у їх руках і, щоб кожен був готовий «до завзятої і рішучої боротьби» (Маніфест до всіх Русинів галицької землі. 1905: 1).

Організація масових заходів потребувала значних коштів, зокрема для оренди приміщень та друку агітаційних матеріалів. Відтак лідери народовців створили «Фонд бойовий за загальне виборче право» і звернулися до всіх небайдужих українців вносити свої пожертви. Зібрані під час народних віч, зборів, чи просто товариських зустрічей кошти, потрібно було переказувати на ощадну книжку № 3000 «Краєвого Союзу кредитового у Львові» (Бойовий фонд! 1905: 1).

25 грудня 1905 р. у Львові розпочав роботу з'їзд Української народно-демократичної партії, делегати якого у своїх промовах підтримували виборчу реформу і декларували, що докладуть усіх зусиль за її проведення усіма законними методами. У своєму виступі адвокат Є. Левицький, закликав широкі українські маси до активної участі у народних вічах на підтримку реформи. Серед іншого промовець наголосив на тому, що чим більше українців вийде, тим більше з думкою народу буде рахуватися офіційна влада (Народний з'їзд. 1905: 1–2).

Учасники з'їзду ухвалили рішення відправити делегатів до австрійського прем'єр-міністра барона

П. Гауч фон Франкентурма, щоб йому передати пропозиції української громади стосовно майбутньої виборчої реформи (Левицький, 1926: 410).

Провідники українського вічевого руху констатували, що наприкінці 1905 р. вічева хвиля дещо спала, а відтак рекомендували його учасникам перепочити та набратися нових сил у перші дватри тижні по святі Різдва, водночас не забувати колядувати на бойовий фонд (Колядуймо на боевий фонд. 1905: 1).

Український громадський діяч С. Вітик на початку 1906 р. підготував брошуру у якій описав, як українцям потрібно боротися за свої політичні права, і закликав: «Нехай кожен безперестанно скликає віча! Нехай усі знають, що наш народ не спить, що жадає свої прав, що не дозволить сфальшувати тих законів... Із перемогою, із здобуттям загального, рівного, безпосереднього і тайного виборчого права увійде в нашу хату благодатне проміння сонця, що осушить наші сльози, що розвіє нашу темноту, що розіб'є наші кайдани, увійде проміння світла, щастя і кращої долі» (Вітик, 1906: 12).

На початку 1906 р. у багатьох містах і селах Галичини відбулися багатотисячні мітинги і збори українців, в ході яких лунали заклики до влади якомога швидше впровадити виборчу реформу. Як засвідчував згодом В. Левицький: «Сотнями і тисячами збирався український народ на тих вічах та рішуче домагався впровадження справедливого виборчого права, яке давало б йому можливість делегувати до парламенту пропорційно до його кількості своїх представників (Левицький, 1915: 14).

Польські латифундисти намагалися зупинити вічевий рух українців за розширення виборчих прав вбачаючи у ньому загрозу своєму домінуванню у регіоні. Відтак, через місцевих чиновників під різними приводами намагалися заборонити проведення масових заходів. Самбірський староста Кешковський наприкінці 1905 р. заборонив проведення 16 віч на підтримку виборчої реформи. Станиславівський староста Прокопчиц заборонив проведення віч у селах Добрівляни та Узені через те, що у другому пункті програми віча було зазначено проведення «дискусій» (Заборони руских віч. 1905: 3).

У с. Саджавці Надвірнянського повіту після заборони проведення віча, близько 1000 селян зібралися для обговорення проєкту реформи у столі місцевого грео-католицького пароха С. Бобиневича (В Надвірнянському повіті. 1906: 2).

30 січня 1906 р. староста Старого Самбора заборонив проводити маніфестації мотивуючи своє рішення тією обставиною, що в окрузі пану-

ють епідемії скарлатини, тифу, душного кашлю, дифтерії (Віче в Старім Самборі. 1906: 2).

Під час недільної служби у с. Будзанів Чортківського повіту комендант поліції Туманків та вахмістр поліції Садовий за допомогою драбини зняли прикріпленій до муру храму маніфест Народного комітету. Чортківське староство на Тернопільщині по усіх місцевих дорогах розставило вартових, які закликали українських селян не ходити на віча, а повертатися додому. 27 січня 1906 р. в Косові Чортківського повіту місцеві жандарми закрили придорожню рогачку, кричали на українських селян, називали їх грабіжниками, погрожували арештом та тюрмою (Терор гірший як в Росії. 1906: 3).

Часто організатори народних віч піддавалися судовому переслідуванню, після чого або змушені були сплачувати штрафи чи сидіти кілька днів під арештом (Виїмковий стан у Східній Галичині. 1906: 2).

На початку 1906 р. ангажовані великими землевласниками польські політичні діячі намагалися переконати австрійських чиновників, що український вічевий рух це нова «гайдамаччина» спрямована не лише проти польської шляхти, але й проти влади цісаря.

З метою інформування австрійського монарха про реальний стан справ у краї, 22 січня 1906 р. у Відні відбулася зустріч української делегації на чолі з митрополитом А. Шептицьким та цісаря Франца Йосифа. У своїй промові А. Шептицький просив, щоб під час впровадження виборчої реформи Східна Галичина та українці були однаково трактовані з іншими краями і народами держави, а також отримали ту кількість мандатів, які б реально відповідали території та кількості населення. У свою чергу Франц Йосиф згадав, що йому надходили звернення від кількох віч і запевнив послів, що виборча реформа буде відповідати потребам українського народу. Натомість попросив лідерів української громадськості дотримувати законів країни, щоб народні зібрання носили мирний характер (Руська депутація у Відні. 1906: 1–2). На це прохання, учасник делегації Ю. Романчук запевнив цісаря, що у краї панує спокій, і що з українського боку немає жодних агресивних проявів (Левицький, 1926: 41).

Спілкуючись із монархом українські послі не знали, що суспільно-політична ситуація у Східній Галичині радикально змінилася.

21 січня 1906 р. у с. Лісна Тарновиця мало відбувся народне віче. Надвірнянський староста звинувативши селян у підготовці бунту наклав заборону. Щоб не порушувати закону, шеститисячне зібрання відбулося у столі місцевого гос-

подаря М. Лосицького. Велике скупчення людей зацікавило угорських жандармів, що проходили повз обійстя. Коли жандарми поцікавилися у господаря, що відбувається, хтось із натовпу крикнув «Ганьба» і розпочалася штовханина. Не розібравшись до кінця у ситуації, командир жандармів наказав багнетами заспокоїти селян, і сам хвацько взявся розмахувати шаблею. Полилася перша кров. Зупинив побоїще приїзд посла Є. Олесницького (Масакра в Тарнавиці Лісній. 1906: 2).

26 лютого 1906 р. відбулося велелюдне народне віче для обговорення виборчої реформи у с. Лядське Бучацького повіту, в якому прийняло участь від 10 до 12 тисяч осіб із Товмацького та Бучацького повітів. Під час проведення віча, громада попросила покинути президію зібрання Товмацького секретаря повітової ради п. Василевського, який був знаним у краї фальсифікатором виборчих кампаній. Після чого Бучацький повітовий комісар Д. Дуніковський закрити віче. Від розбурханого українського натовпу Василевський з повітовим комісаром заховалися у місцевій кошикарській школі, з якої їх визволили організатори зборів.

В ніч з 27 на 28 лютого до с. Нижнева Бучацького повіту прибув загін жандармів з метою арешту учасників зборів у Лядському. Під час етапування затриманих мала місце сутичка жандармів із місцевими українськими селянами, що хотіли визволити своїх земляків. У результаті застосування військовими вогнепальної зброї шестеро осіб загинуло, 18 отримали поранення (Вже ллється кров руського народу! 1906: 1–2).

Зазначені події отримали широкий резонанс не лише у Східній Галичині, оскільки стали предметом розгляду у Державній Раді (Нижнівські події в австрійському парламенті., 1906: 1). У багатьох містах і селах відбувалися поминальні молитви за загиблими, під час яких збиралися кошти для потреб постраждалих родин. Зокрема Ширший народний комітет виділив для родин загиблих 200 крон. Крім того, на могилі загиблих коштом української громади краю мали спорудити пам'ятник (Для помордованих в Нижневі. 1906: 2).

Зважаючи на загострення ситуації у регіоні, українські політичні кола вирішили активніше залучати україномовну пресу для інформування української громадськості та уникати великих масових зібрань. З цією метою, прихильна до УНДП львівський часопис «Діло» з 22 лютого 1906 р. на своїх сторінках публікував відомості про урядові пропозиції стосовно трансформації виборчого законодавства. Редактори видання обґрунтовано критикували пропоновані правові новації як такі, що істотно порушують права української громади краю. Журналісти,

констатували разючу несправедливість, коли у Східній Галичині один кандидат представляв інтереси близько 113 000 осіб, коли у Західній Галичині один посла делегували 74 000 виборців (Курилишин. 2019: 10).

На засіданні «Широкого народного комітету», який відбувся 3 березня 1906 р. у м. Львів, представники українських політичних партій обговорили хід виборчої реформи, зокрема особливості розподілу представницьких мандатів у Галичині. У прийнятій за результатами обговорення резолюції, наголошувалася, що запропоновані австрійським урядом нововведення, суттєво порушують права української громади. Зокрема учасників засідання обурило несправедливий розподіл виборчих округів, оскільки половина мандатів української частки краю може перейти до польської громади. Відтак, Ширший Народний Комітет у своїх пропозиціях до австрійського уряду пропонував вирівняти виборчі округи Західної та Східної Галичини та включити українські громади, які компактно проживали у Західній Галичині до складу виборчих округів Східної Галичини (Курилишин, 2019: 11).

Польські депутати в Австрійському парламенті вимагали від урядовців при внесенні змін до виборчого законодавства враховувати їх інтереси, оскільки завжди займали державницьку позицію. На ці заклики, прем'єр-міністр Гавч відповідав, що за свої державницькі погляди поляки завжди вимагали платні (Левицький, 1926: 420).

Після певних дебатів, австрійський уряд оприлюднив оновлений варіант виборчої реформи відповідно до якого, один український посол презентував 114 000 виборців, тоді коли польського обирали 53 000 осіб. Таким чином, інтереси української громади мали обстоювати 27 послів, а польської 75. Очевидно, що такі пропозиції не задовольняли українську громадськість. Чинні українські послы у Державній раді оголосили протест.

Реакцією на таке рішення парламентської комісії з виборчої реформи стали офіційні протести від українського парламентського клубу Державної ради і Народного комітету. В ході переговорів, остаточно комісія затвердила 106 представницьких мандатів для Галичини. Першого листопада 1906 р. Ширший народний комітет оприлюднив «Протест Русинів галицької землі», у якому закликав запровадити рівне виборче права пропорційно кількості населення, та забезпечити українцям, які проживали у містах, можливість обирати своїх послів. Протест завершувався вимогою територіально-національної автономії для українського населення з українським сеймом у Львові (Курилишин, 2019: 11).

Після гострих дебатів між представниками різних національних груп 1 грудня 1906 р. урядовий законопроект «Про вибори членів Палати послів рейхсрату» було схвалено Палатою послів. Палата панів підтримала це рішення 21 січня 1907 р., а 26 січня 1907 р. законопроект був затверджений цісарем і вступив у дію (Цюцюра, 1980: 37).

26 січня 1907 р. парламент схвалив закон «Про карно-правні постанови для охорони свободи виборів і зборів», який був одним із перших юридичних документів, що чітко окреслив ознаки правопорушень виборчого законодавства в Австро-Угорщині (Монолатій, 2012: 112).

Нові вибори на території Галичини відбулися у період з 13 травня до 4 червня. За їх підсумком до Державної ради обрано 27 послів від українських партій, що було по трактовано українським суспільством, як значний успіх, адже під час виборів 1900 р. українці мали лише 10 послів. Варто зазначити, що у 10-ти змішаних виборчих округах Східної Галичини українці здобули 10 мандатів, 8 – поляки, 2 – євреї. В тих округах, де домінувало українське населення, українці здобули 17 мандатів проти 1 польського (Монолатій, 2012: 223).

Реформа виборчого права значно активізувала українську національну спільноту, селяни активно користувалися правом голосу, про що свідчить явка на вибори біля 60%.

Висновки. Формат публікації не дає змоги авторам розкрити усіх аспектів досліджуваної про-

блеми, але із наведеного вище матеріалу можемо констатувати, що кампанія за розширення виборчих прав у австро-Угорській імперії, яка мала місце на теренах Східної Галичини у 1905–1907 роках, радикально не вирішила ні суспільно-політичних, ні економічних, проблем українського населення краю, хоч певні зрушення мали місце.

По–перше, імплементація норм нового виборчого законодавства розширила виборчі права сільського населення, що дало змогу останнім збільшити чисельність своїх представників у Державній Раді.

По–друге, сільське населення регіону, побажило, що є абсолютно законний політичний інструментарій боротьби за покращення свого становища.

Крім безцінного політичного досвіду, українська спільнота чітко усвідомила, що у подальшій боротьбі за реалізацію своїх національних планів з відновлення державної незалежності, вона може розраховувати виключно на власні сили.

Зазначимо, що на початку ХХ століття, це був лише невеликий політичний успіх українців, який засвідчив, що якщо не сидіти склавши руки, а активно діяти, то можна досягати набагато більших результатів.

Відтак, боротьба за проголошення української автономії у складі Австро-Угорщини, завершилася проголошенням у Львові 18 жовтня 1918 р. незалежної Західноукраїнської Народної Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран А. Реалізація законодавства Австро-Угорщини щодо загального виборчого права в Східній Галичині на поч. ХХ ст. Актуальні проблеми правознавства. 2017. Вип. 36. С. 10–14.
2. Бойовий фонд! Діло. 1905. 2. (15). Грудня. Ч. 269. С. 1.
3. В Надвірнянському повіті. Діло. 1906. 23 січня. Ч. 18. С. 2.
4. Вже ллється кров руського народу! Діло. 1906. 16 лютого (1 марця). Ч. 35. 1–2.
5. Виймковий стан у Східній Галичині. Діло. 1906. 10 (23) січня. Ч. 7. С. 2.
6. Вітик С. Під теперішню пору. Львів 1906. 15 с.
7. Віче в Старім Самборі. Діло. 1906. 23 січня. Ч. 18. С. 2.
8. Войнаровський Т. Вплив польщі на економічний розвій України-руси: історично-економічна розвідка. Львів : Накладом автора; 3 друкарні Наукового Товариства імені Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1910. 59 с.
9. Гудь Б. З історії етносоціальних конфліктів. Українці й поляки на Наддніпрянщині, Волині й у Східній Галичині в ХІХ – першій половині ХХ ст. Харків: Акта, 2017. 440 с.
10. Демкович-Добрянський М. Українсько-польські стосунки у ХІХ сторіччі. Мюнхен: [б.в.], 1969. 114 с.
11. Для помордованих в Нижневі. Діло. 1906. 20 лютого (5 марця). Ч. 38. С. 2.
12. Дорошенко Д. Україна 1906 р. Україна. 1907. Т. 1. Кн. 1. С.73–96.
13. Заборони руских віч. Діло. 1905. 29 грудня (11 сіня 1906). Ч. 288. С. 3.
14. Колядуймо на боевий фонд. Діло. 1905. 24 грудня (6 січня 1906 р.). Ч. 286. С. 1.
15. Кугутяк М.В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (ХІХ ст. – 1939 р.) Івано-Франківськ: б.в., 1993. 199 с.
16. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939): матеріали до бібліографістики. Дрогобич: Коло, 2017. Т. 3: 1895–1899 рр. 712 с.
17. Курилишин К. Часопис «Діло» (Львів, 1880–1939): матеріали до бібліографістики. Дрогобич: Коло, 2019. Т. 5: 1905–1909 рр. 768 с.
18. Левицький В. Як живеть ся українському народови в Австрії. Відень: Накладом «Союза визволення України», 1915. 28 с.

19. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914 на підставі споминів. Львів: Друкарня ОО. Василян у Жовкві, 1926. 736 с.
20. Литвин М. Проект Україна. Австрійська Галичина. Харків: Час читати, 2016. 410 с.
21. Лозинський М. Галичина в життю України. Відень: Накладом «Союза за визволення України», 1916. 62 с.
22. Маніфест до всіх Русинів галицької землі. Діло. 1905. 30 (13 грудня) листопада. Ч. 267. С. 1.
23. Масафра в Тарнавиці Лісній. Діло. 1906. 10(23) січня. Ч. 7. С. 2.
24. Монолатій І. С. Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини. Монографія. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2012. 432 с.
25. Народний з'їзд. Діло. 1905. 14 (27) грудня. Ч. 277. С. 1–2.
26. Народний комітет в справі виборчої реформи. Діло. 1905. 28 листопада. Ч. 265. С. 1.
27. Нижнівські події в австрійському парламенті. Діло. 1906. 23 лютого (8 марця). Ч. 40. С. 1.
28. Плекан Ю. Боротьба за реформу виборчого законодавства до австрійського парламенту та галицького сейму кінець XIX – початок XX ст.). Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2008. 204 с.
29. По виборах. Діло. 1895. 18(30) вересня. Ч. 208. С. 1.
30. Посли Галичини в раді державній. Діло. 1897. 12(24) марта. Ч. 58. С. 2–3.
31. Руська депутація у Відни. 1906. 10 (23) січня. Ч. 7. С. 1–2.
32. Рух за загальним виборчим правом. Свобода 1905. 14 Децембра. Ч. 50. С. 4.
33. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом: Нариси історії XIX – початку XX ст. Львів: Львівський національний університет ім. І. Франка; Інститут українознавства ім. І Крип'якевича НАН України, 1999. 226 с.
34. Терор гірший як в Росії. Діло. 1906. 18 січня. Ч. 14. С. 3.
35. Цюцюра Т. Б. Боротьба українців у віденському парламенті за загальне виборче право і національну автономію (зокрема в роках 1905–1907). Український історик. Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен. 1980. Вип. 1–4 (65–68). Рік XVII. С. 23–44.
36. Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicyi, 1846–1906. T. I. Kraków: Spółka nakładowa «Książka», 1907. 371 s.
37. Kitschelt H., Mansfeldova Z., Markowski R., Toka G. *Historical legacies and strategies of democratization: pathways toward post-communist polities*. Post-communist party systems: competition, representation and inter-party cooperation. Cambridge; Cambridge University press, 1999. Pp. 19–41.
38. Najdus, W. Podłoże ruchu burżuazyjno-demokratyczne w Galicji w przededniu reuolucji 1905–1907 roku. Przegląd Historyczny. 1955. № 46/1–2. S. 41–98.
39. Wasilewski L. Ukraina I sprawa ukraińska. Ukraina i sprawa ukraińska. Kraków: Spółka nakładowa «Książka», 1911. 219 s.
40. Zarycki T. The new electoral geography of Central Europe. Budapest, 1999. 81 s.

REFERENCES

1. Baran A. (2017). Realizatsiia zakonodavstva Avstro-Uhorschyny shchodo zahalnoho vyborchoho prava v Skhidnii Halychyni na poch. XX st. [Implementation of the legislation of Austria-Hungary regarding universal suffrage in Eastern Galicia at the beginning. 20th century]. Aktualni problemy pravoznavstva. Vyp. 36. S. 10–14. [in Ukrainian].
2. Boiovvy fond! [Combat fund!] (1905). Dilo. 2. (15). Hrudnia. Ch. 269. S. 1. [in Ukrainian].
3. V Nadvirnianskomu poviti [In Nadvirnyan district] (1906). Dilo. 23 sichnia. Ch. 18. S. 2. [in Ukrainian].
4. Vzhe llietsia krov ruskoho narodu! [The blood of the Russian people is already pouring!] (1906). Dilo. 16 liutoho (1 martsia). Ch. 35. 1–2. [in Ukrainian].
5. Vyimkovyi stan u Skhidnii Halychyni [Exemption state in Eastern Galicia] (1906). Dilo. 10 (23) sichnia. Ch. 7. S. 2. [in Ukrainian].
6. Vityk S. (1906). Pid teperishniu poru [At the present time]. Lviv. 15 s. [in Ukrainian].
7. Viche v Starim Sambori [Viche in Stary Sambor] (1906). Dilo. 23 sichnia. Ch. 18. S. 2. [in Ukrainian].
8. Voinarovskiyi T. (1910). Vplyv polshchi na ekonomichnyi rozvii ukrainy-rusy: istorychno-ekonomichna rozvidka [The influence of Poland on the economic development of Ukrainian-Russians: historical and economic research]. Lviv: Nakladom avtora; Z drukarni Naukovoho Tovarystva imeny Shevchenka pid zariadom K. Bednarskoho. 59 s. [in Ukrainian].
9. Hud B. (2017). Z istorii etnosotsialnykh konfliktiv. Ukraintsi y poliaky na Naddnyprianshchyni, Volyni y u Skhidnii Halychyni v XIX – pershii polovyni XX st. [From the history of ethno-social conflicts. Ukrainians and Poles in the Dnipro region, Volyn and Eastern Galicia in the 19th and the first half of the 20th centuries]. Kharkiv: Akta. 440 s. [in Ukrainian].
10. Demkovych-Dobrianskyi M. (1969). Ukrainsko-polski stosunky u XIX storichchi [Ukrainian-Polish relations in the 19th century]. Miunkhen: [b.v.]. 114 c. [in Ukrainian].
11. Dlia pomordovanykh v Nyzhnevi [For the mortified in Nizhnev] (1906). Dilo. 20 liutoho (5 martsia). Ch. 38. S. 2. [in Ukrainian].
12. Doroshenko D. (1907). Ukraina 1906 r. Ukraina. [Ukraine in 1906] T. 1. Kn. 1. S. 73–96. [in Ukrainian].
13. Zaborony ruskykh vich [Prohibitions of Russian eyes] (1905). Dilo. 29 hrudnia (11 sichnia 1906). Ch. 288. S. 3. [in Ukrainian].
14. Koliaduimo na boievyy fond [Let's carol for the war fund] (1905). Dilo. 24 hrudnia (6 sichnia 1906 r.). Ch. 286. S. 1. [in Ukrainian].
15. Kuhutiak M.V. (1993). Halychyna: storinky istorii. Narys suspilno-politychnoho rukhu (XIX st. – 1939 r.) [Galicia: pages of history. Essay on socio-political movement (XIX century - 1939)]. Ivano-Frankivsk: b.v. 199 s. [in Ukrainian].

16. Kurylyshyn K. (2017). Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materialy do bibliohrafistyky [Magazine «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materials for bibliography]. Drohobych: Kolo. T. 3: 1895–1899 rr. 712 s. [in Ukrainian].
17. Kurylyshyn K. (2019). Chasopys «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materialy do bibliohrafistyky [Magazine «Dilo» (Lviv, 1880–1939): materials for bibliography]. Drohobych: Kolo. T. 5: 1905–1909 rr. 768 s. [in Ukrainian].
18. Levytskyi V. (1915). Yak zhyvet sia ukrainskomu narodovy v Avstrii. Viden: Nakladom «Soiuzha vyzvolennia Ukrainy» [How the Ukrainian people live in Austria. Vienna: Printed by the «Union for the Liberation of Ukraine»]. 28 c. [in Ukrainian].
19. Levytskyi K. (1926). Istoriiia politychnoi dumky halytskykh ukraintsiv 1848–1914 na pidstavi spomyniv [History of political thought of Galician Ukrainians 1848–1914 based on memories]. Lviv: Drukarnia oo. Vasyliian u Zhovkvi. 736 c. [in Ukrainian].
20. Lytvyn M. (2016). Proekt Ukraina. Avstriiska Halychyna [Project «Ukraine». Austrian Galicia]. Kharkiv: Chas chytaty. 410 s. [in Ukrainian].
21. Lozynskiy M. (1916). Halychyna v zhyttii Ukrainy [Galicia in the life of Ukraine]. Viden: Nakladom «Soiuzha vyzvolennia Ukrainy». 62 s. [in Ukrainian].
22. Manifest do vsikh Rusyniv halytskoi zemli [Manifesto to all Rusyns of the Galician land] (1905). Dilo. 30 (13 hrudnia) lystopada. Ch. 267. S. 1. [in Ukrainian].
23. Masakra v Tarnavitsy Lisnii [Massacre in Tarnavitsa Lisnia] (1906). Dilo. 10(23) sichnia. Ch. 7. S. 2. [in Ukrainian].
24. Monolatii I. S. (2012). Inshi svoi. Politychna uchast etnichnykh aktoriv piznohabsburzkykh Halychyny i Bukovyny [Others are their own. Political participation of ethnic actors of late Habsburg Halychyna and Bukovyna]. Monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV. 432 s. [in Ukrainian].
25. Narodnyi zizd [People's Congress] (1905). Dilo. 14 (27) hrudnia. Ch. 277. S. 1–2. [in Ukrainian].
26. Narodnyi komitet v spravi vyborchoi reformy [The People's Committee on Electoral Reform] (1905). Dilo. 28 lystopada. Ch. 265. S. 1. [in Ukrainian].
27. Nyzhniivski podii v avstriiskim parlamenti [Nizhiv events in the Austrian parliament] (1906). Dilo. 23 liutoho (8 martsia). Ch. 40. S. 1. [in Ukrainian].
28. Plekan Yu. (2008). Borotba za reformu vyborchoho zakonodavstva do avstriiskoho parlamenti ta halytskoho seimu kinets XIX – pochatok XX st.) [The struggle for the reform of the electoral legislation to the Austrian Parliament and the Galician Sejm, the end of the 19th - the beginning of the 20th century]. Ivano-Frankivsk: Vydavets Tretiak I. Ya. 204 s. [in Ukrainian].
29. Po vyborakh [By election] (1895). Dilo. 18(30) veresnia. Ch. 208. S. 1. [in Ukrainian].
30. Posly Halychyny v radi derzhavnii [Ambassadors of Galicia to the State Council] (1897). Dilo. 12(24) marta. Ch. 58. S. 2–3. [in Ukrainian].
31. Ruska deputatsiia u Vidny [Russian deputation in Vienna] (1906). 10 (23) sichnia. Ch. 7. S. 1–2. [in Ukrainian].
32. Rukh za zahalnym vyborchym pravom [Movement for universal suffrage] (1905). Svoboda. 14 Detsembra. Ch. 50. S. 4. [in Ukrainian].
33. Sukhyi O. (1999). Halychyna: mizh Skhodom i Zakhodom: Narysy istorii XIX – pochatku XX st. [Galicia: between East and West: Essays on the history of the 19th – early 20th centuries]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet im. I. Franka; Instytut ukrainoznavstva im. I Krypiakevycha NAN Ukrainy. 226 s. [in Ukrainian].
34. Teror hirshyi yak v Rosii [Terror is worse than in Russia] (1906). Dilo. 18 sichnia. Ch. 14. S. 3. [in Ukrainian].
35. Tsiutsiura T. B. (1980). Borotba ukraintsiv u videnskomu parlamenti za zahalne vyborche pravo i natsionalnu avtonomiiu (zokrema v rokakh 1905–1907) [The struggle of Ukrainians in the Vienna Parliament for universal suffrage and national autonomy (in particular, in the years 1905–1907)]. Ukrainskiy istoryk. Niu-York–Toronto–Miunkhen. Vyp. 1–4 (65–68). Rik KhVII. C. 23–44. [in Ukrainian].
36. Feldman W. (1907). Stronictwa i programy polityczne w Galicyi, 1846–1906 [Political parties and programs in Galicia, 1846–1906]. T. I. Kraków: Spółka nakładowa «Książka». 371 s. [in Polish].
37. Najdus W. (1955). Podłoże ruchu burżuazyjno-demokratyczne w Galicji w przededniu reuolucji 1905–1907 roku [The background of the bourgeois-democratic movement in Galicia on the eve of the revolution of 1905–1907]. Przegląd Historyczny. № 46/1–2. S. 41–98. [in Polish].
38. Kitschelt H., Mansfeldova Z., Markowski R., Toka G. (1999). Historical legacies and strategies of democratization: pathways toward post-communist politics. Post-communist party systems: competition, representation and inter-party cooperation. Cambridge; Cambridge University press. Rr. 19–41.
39. Wasilewski L. (1911). Ukraina I sprawa ukrainska. Ukraina i sprawa ukrainska [Ukraine and the Ukrainian case. Ukraine and the Ukrainian issue]. Kraków: Spółka nakładowa «Książka». 219 s. [in Polish].
40. Zarycki, T. (1999). The new electoral geography of Central Europe. Budapest. 1999. 81 s.